

Titel: »Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«

Citation: "»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Anne Mette Hansen; Johnny Kondrup, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2006 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-yts-kom-shoot-id2596178e-4631-4892-b526-3b0a4c93d0b1.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K11

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **»Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«** : Om de tre talers forhold til pseudonymerne Johannes Climacus og Anti-Climacus, se journaloptegnelsen NB13:79, fra okt. 1849, hvor SK skriver: *»Om de tre Taler (Ypperstepræsten, Tolderen, Synderinden) / De ere nu afleverede i Bogtrykkeriet. / 1) Et Hvilepunkt maa jeg have; men en Pseudonym kan jeg ikke hvile paa; og de svare til Anti-Climacus; og Situationen: Taler ved Altergangen om Fredagen er engang for alle udseet til Forfatterskabets Hvilepunkt. / 2) Da man nu i denne Tid er ifærd med at trække min Pseudonym (Climacus) frem, er det vigtigt, at der pointeres i Retning af Opbyggelse. / Atter, hvor kjerligt af Styrelsen, at hvad jeg behøver og skal bruge altid ligger færdigt. / 3) 'Forordet' erindrer om to opbl. Taler 1843; thi det er mig af Vigtighed at indskærpe, at jeg strax er begyndt som religiøs Forfatter; det er af Vigtighed for Repetitionen«, SKS 22, 322, se kommentarerne dertil. - *Sygdommen til Døden* udkom den 30. juli 1849, se tekstredegørelsen, s. 121, mens *YTS*, der var blevet afleveret til Bianco Lunos Bogtrykkeri den 29. okt., udkom den 14. nov. 1849, se tekstredegørelsen, s. 253.*

I trykt udgave: Bind 11 side 245 linje 1

◀ **Taler ved Altergangen om Fredagen** : På SKs tid blev der hver fredag kl. 9 holdt skriftemål og altergang i Vor Frue Kirke i København, hvor der foruden skriftestalen under skriftemålet også blev holdt en kort prædiken, her af SK kaldt 'tale', mellem skriftemålet og altergangen. SK havde selv tre gange prædikeret ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke, første gang den 18. juni 1847 over Matt 11,28, anden gang den 27. aug. 1847 over Joh 10,27, tredje gang den 1. sept. 1848 over Joh 12,32. Prædikenerne er trykt dels som anden og tredje tale i *»Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler«*, fjerde afdeling af *Christelige Taler* (1848), i SKS 10, 277-292, dels som nr. I i *»Fra Høiheden vil han drage Alle til sig. Christelige Udviklinger«* af Anti-Climacus, nr. III i *Indøvelse i Christendom* (1850), s. 163-169 (SV2 12, 173-179).

I trykt udgave: Bind 11 side 245 linje 3

◀ **»Hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde ... kalder min Læser«** : citat fra forordet til *To opbyggelige Taler* 1843 (247,8), i SKS 5, 13. SK skriver 'Taknemlighed' for 'Taknemmelighed'. En tilsvarende formel forekommer i hvert af forordene til de øvrige to samlinger af opbyggelige taler 1843 og til de tre samlinger af opbyggelige taler 1844, se SKS 5, 13, 63 ('som jeg' i stedet for 'hvem jeg'), 113 ('som jeg' i stedet for 'hvem jeg'), 183, 231 ('som jeg' i stedet for 'hvem jeg') og 289; samt i forordet til *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845), i SKS 5, 389; i forordet til *»En Leiligheds-Tale«*, første afdeling af *Opbyggelige Taler i Forskjellig Aand* (1847), i SKS 8, 121; i forordet til *»Hvad vi lære af Lilierne paa Marken og af Himmelens Fugle«*, anden afdeling af *Opbyggelige Taler i Forskjellig Aand*, i SKS 8, 257; og i forordet til *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen* (1849), se SKS 11, 9. - **Hiin Enkelte**: Det påpegende stedord 'hin' refererer i almindelighed til en person, en begivenhed el. en genstand, som i forvejen er omtalt el. kendt.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 2

◀ **Vistnok** : rigtig nok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 3

◀ **er det at give saligere end det at modtage** : spiller på ApG 20,35, hvor Paulus i sin tale til de ældste i Efesos siger: *»Jeg viste Eder i alle Ting, at det bør os saaledes at arbeide, og komme de Skrøbelige til Hielp, og at ihukomme den Herres Jesu Ord, hvorledes han selv haver sagt: saligt er det at give, hellere end at tage [dvs. tage imod]«* (NT-1819). Det sidste udtryk er blevet til ordsproget: 'Det er saligere at give end at tage', optegnet som nr. 912 i N.F.S. Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 34.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 3

◀ **er dette saa** : forholder dette sig således.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 3

◀ **den lille Bog** : jf. forordet til *To opbyggelige Taler* 1843 (se følgende kommentar), der indledes med ordene: *»Uagtet denne lille Bog (...),«* SKS 5, 13,2.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 7

◀ **jvf. To opbyggelige Taler 1843 Forordet** : jf. *»Forord«* til *To opbyggelige Taler*, Kbh. 1843, i SKS 5, 13.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 8

◀ **»en ubetydelig lille Blomst, i Skjul af den store Skov«** : citat fra forordet til *To opbyggelige Taler* 1843, i SKS 5, 13,17f.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 9

◀ **»hvorledes hiin Fugl ... tager den til sig«** : frit citat fra forordet til *To opbyggelige Taler* 1843:

»hvorledes den Fugl, som jeg kalder **min** Læser, pludselig fik Øie paa den [dvs. den lille bog], kastede sig ned paa sin Vinge, plukkede den af, tog den til sig«, SKS 5, 13,20f.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 10

◀ **»gaaer sin Gang ad eensomme Veie ... udstrækker sine Arme«** : frit, afkortet citat fra forordet til *To opbyggelige Taler* 1843: »gik sin Gang ad eensomme Veie eller eensom ad de alfare. Efter en og anden lille Misforstaaelse, idet den blev bedraget af en flygtig Lighed, traf den endelig hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemmelighed kalder **min** Læser, hiin Enkelte, hvem den søger, efter hvem den ligesom udstrækker sine Arme«, SKS 5, 13,9-13. – **ad de alfare**: ad de veje, hvor alle færdes, ad de brede og befolkede veje.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 13

◀ **det er** : det vil sige.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 16

◀ **Først i September 1849** : Både i kladden og i trykmanuskriptet har SK først skrevet »d. 10 Sept. 49« og rettet '10' til '8', se tekstreddegørelsen, s. 272. Hermed hentydes til SKs forlovelse med Regine Olsen. Sit forhold til hende har SK tilbageskuende beskrevet i »Mit Forhold til 'hende'. / d. 24 Aug 49. / noget Digterisk«, svarende til Notesbog 15 i SKS 19, 431-445. Her fortæller han, at han opsøgte Regine Olsen den 8. sept. 1840, og at han modtog hendes ja to dage efter, den 10. sept., om eftermiddagen, se Not15:4, i SKS 19, 433,19 - 434,9. Det endelige brud på forlovelsen skete den 12. okt. 1841, sml. Not15:4, i SKS 19, 435f., og marginaloptegnelsen NB14:44.a, fra nov. 1849, i SKS 22, 369, og se kommentaren dertil. Se endvidere marginaloptegnelsen NB14:44.g: »Havde det ladet sig gjøre, saa vilde Forligelsen med 'hende' være indtruffet samtidigt med de tre Taler (Ypperstepræsten, Tolderen, Synderinden), der i Forordet – for Repetitionens Skyld af hele Forfatterskabet – indeholder Gjentagelsen af Forordet til de to opbgl. Taler 1843, det Skrift, jeg veed, hun har læst i sin Tid«, SKS 22, 370m.

I trykt udgave: Bind 11 side 247 linje 18

◀ **I** : Under overskriften »Fredags-Prædiken« nedfældede SK en fyldig disposition for denne tale i journaloptegnelsen NB7:14, dateret den 1. sept. 1848, med tilhørende marginaloptegnelser NB7:14.a-d. I hovedoptegnelsen angives først talens tema »Hvorledes Christus satte sig i vort Sted«, derpå en disposition for dens indhold og forløb: »1) en Lidende klager altid over, at Den, der vil trøste ham ikke sætter sig i hans Sted. Det kan hell. aldrig det ene Msk. [menneske] ganske gjøre i Forhold til det andet, der er en Grændse. Men Xstus [Kristus] gjorde det. Han var Gud og blev Msk., altsaa han satte sig i vort Sted. Og han satte sig paa enhver Maade i enhver Lidendes Sted. Er det Armod og Nød – ogsaa han var fattig. Er det Vanære o: s: v: – ogsaa han var foragtet. Er det Frygt for Døden – ogsaa han leed Døden. Er det Sorg over en Afdød – ogsaa han græd over Lazarus. Er det Veemod over Verdens Forvirring og Fordærvethed – ogsaa han græd over Jerusalem. // 2) forsøgt i Alt. Han fristedes ligesom Du. Her er det lige saa, at Den, der fornemmer Fristelsen, siger: den Anden forstaaer ham ikke, sætter sig ikke i hans Sted. Men Christus satte sig i Dit Sted. Gjennemføres. // 3) dog uden Synd. I denne Henseende satte han sig ikke i Dit Sted. Dog i en ganske anden Forstand gjorde han det, Christi *forsonende Død*, han døde for Dig, leed i Dit Sted Syndens Straf«, SKS 21, 83f. De to første marginaloptegnelser knytter sig til pkt. 1 i dispositionen. 14.a lyder: »Han kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder – thi han blev forsøgt [hårdt prøvet] i Alt i lige [på samme] Maade (dette er Betingelsen for Medlidenhed) og han maa have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder, thi just for at kunne have Medlidenhed blev han efter sin egen frivillige Bestemmelse forsøgt i Alt i lige Maade«, s. 83m. Og 14.b: »Ja, Han ogsaa i een Forstand mere end satte sig i vort Sted; thi er det tungest naar man har været riig at blive fattig, naar man har været lykkelig at blive ulykkelig: en saadan Omvexling forsøgtes intet Msk i som den: at være Gud og at blive en ringe Tjener, fra Himlen at komme ned til Jorden«, s. 83m. Den tredje og fjerde marginaloptegnelse knytter sig til pkt. 3 i dispositionen. 14.c lyder: »3.) Han satte sig ganske i Dit Sted, blev forsøgt i alle Ting i lige Maade – dog uden Synd«, s. 84m. Og 14.d: »... Og naar den straffende Retfærdighed her i Verden ell. hisset i Dommen søger det Sted, hvor jeg Synder staaer med al min Skyld, med mine mange Synder: den træffer mig ikke; jeg staaer ikke mere paa det Sted, jeg har forladt det; der staaer en Anden i mit Sted paa mit Sted; jeg staaer frelst ved Siden af denne Anden, Ham, min Forsoner, der satte sig i mit Sted: hav Tak derfor Herre Jesus Christus. / Her antages Talen væsentlig at ende; og saa blot et Par Ord til Dem, der nu gaae til Alteret«, s. 84m.

I trykt udgave: Bind 11 side 249 linje 1

◀ **Hebr. IV, 15** : 251,5.

I trykt udgave: Bind 11 side 249 linje 2

◀ **Hvor skulde vi gaae hen ... Herre Jesus Christus** : hentyder til Joh 6,68; efter at mange af Jesu disciple havde forladt ham, spurgte han de to tolv apostle, om de ogsaa ville gå deres vej, og Simon Peter

svarede ham: »Herre, til hvem skulle [skal] vi gaae hen? du haver det evige Livs Ord« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 251 linje 2

◀ **finde Medlidenhed** : hentyder til Hebr 4,15, se følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 11 side 251 linje 3

◀ **Hebr. IV, 15. Thi vi have ikke en Ypperste-Præst ... dog uden Synd** : citat fra NT-1819. – **forsøgt:** fristet, (hårdt) prøvet. – **i lige Maade:** på samme måde (som os).

I trykt udgave: Bind 11 side 251 linje 6

◀ **hvad enten (...) hvad eller** : poetisk sprogbrug svarende til: hvad enten (...) eller. – **muligt:** muligvis.

I trykt udgave: Bind 11 side 251 linje 10

◀ **vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 11 side 251 linje 12

◀ **saa var** : det var således.

I trykt udgave: Bind 11 side 251 linje 22

◀ **velbehagelige** : som stemmer med, er udtryk for ens vilje el. ønske.

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 9

◀ **smagløse** : uden smag.

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 10

◀ **haver Salt i Eder selv og holder Fred med hverandre** : citat fra Mark 9,50, hvor Jesus siger til de tolv apostle: »Saltet er godt, men dersom Saltet mister sin Kraft, hvormed ville [vil] I give det sin Smag igien? Haver Salt i Eder selv og holder Fred med hverandre« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 11

◀ **strider dog ikke den unyttige Strid** : spiller formentlig på 2 Tim 4,7, hvor Paulus skriver: »Jeg haver stridt den gode Striid, fuldkommet Løbet, bevaret Troen« (NT-1819). Se også 1 Tim 1,18.

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 13

◀ **Skjønsomhed** : evne til at kunne skønne, vurdere, vælge; påskønnelse.

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 16

◀ **forelæste** : oplæste (i andres påhør).

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 19

◀ **Derom ville vi tale i det foreskrevne korte Øieblik** : En lignende formulering i forskellige variationer anvendes gang på gang af J.P. Mynster som introduktion af temaet for en prædiken, jf. især *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret*, 3. opl., bd. 1-2, Kbh. 1837 [1823], ktl. 229-230 og 2191; fx bd. 1, s. 59: »vi ville [vil] denne Gang tale med hverandre / om det store Gode, at være en Christen«; s. 132: »men denne Gang ville vi med hinanden ret betragte / den christelige Taalmodighed«; s. 207: »i det jeg denne Gang taler / om vor Daabs Pagt«; s. 361: »lader os stræbe at overbevise os om, / at vi alle, eenfoldigen og oprigtigen, skulle holde os til den samme christelige Tro«; bd. 2, s. 95: »vi maae paamine om, / at ogsaa Gienvordigheder kunne vorde Fristelser«; s. 340: »Lader os derfor nu overveie, / hvorledes vi skulle fortsætte de hellige Mænds Værk, som have bevirket vor Kirkes Forbedring«; s. 382: »naar vi tale om / Døden som en Søvn.« – **det foreskrevne korte Øieblik:** Det var en regel fra reformationens første tid, at der skulle prædikes, når der blev holdt nadver ved en hverdagsgudstjeneste, og denne regel blev holdt i hævd i Vor Frue Kirke, landets mønsterkirke. Denne kommuniionsprædiken eller altergangsprædiken var – i forhold til prædikenen på søn- og helligdage – ganske kort, af ti til femten minutters varighed, og blev holdt over en frit valgt tekst. Se § 28 i J.P. Mynsters »Forslag til et: Kirke-Ritual for Danmark«, s. 19, og »Bemærkninger ved Forslagene«, s. 39, i *Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark*, Kbh. 1839 (forkortet *Udkast til en Alter- og Ritualbog*), som dog aldrig blev autoriseret, men i en vis udstrækning afspejler samtidens praksis. Om en videre diskussion heraf, se C.T. Engelstoft *Liturgiens eller Alterbogens og Kirkerituals Historie i Danmark*, Kbh. 1840, s. 286f., og især H.N. Clausen *Under hvilken Form maa den reviderede Liturgie ønskes*

indført i vore Menigheder og anvendt i vore Kirker? Kbh. 1841, hvor der argumenteres imod altergangsprædikener: »Ved Alterens Sakrament har det fri, homiletiske Ord sin Plads anviist i den forberedende Skriftetale«, s. 17.

I trykt udgave: Bind 11 side 252 linje 36

◀ **Han var Gud og blev Menneske** : hentyder formentlig til Kristushymnen i Fil 2,5-11, hvor Paulus skriver til filipperne: »Thi det samme Sindelag [skal] være i Eder, som og [også] var i Christo Jesu, hvilken, der han var i Guds Skikkelse, ikke holdt det for et Rov at være Gud liig; men han forringede sig selv, i det han tog en Tieners Skikkelse paa, og blev Mennesker liig; og da han var funden i Skikkelse, som et Menneske, fornede han sig selv, saa han blev lydige indtil Døden, ja Korsets Død«, v. 5-8 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 1

◀ **ret** at kunne: i høj grad, virkelig.

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 4

◀ **kommer hid ... Alle I, som lide og ere besværede** : hentyder til Matt 11,28, hvor Jesus siger: »Kommer hid til mig Alle, som arbeide og ere besværede! og jeg vil give Eder Hvile« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 11

◀ **Sorg for Udkommet** : bekymring for udkommet, næringsorg.

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 28

◀ **Han har lidt Hunger og Tørst ... i Ørkenen og paa Korset** : hentyder dels til beretningen i Matt 4,1-11 om Jesu fristelse i ørkenen, hvor det fortælles: »Og der [da] han havde fastet fyrretive Dage og fyrretive Nætter, hungrede ham omsider«, v. 2 (NT-1819); dels til korsordet i Joh 19,28, hvor Jesus siger: »jeg tørster« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 29

◀ **eiede Han ikke mere end ... Fuglen under Himlen** : hentyder til Matt 6,28-29, hvor Jesus siger: »Og hvi [hvorfor] bekymre I Eder for Klæderne? Betragter Lilierne paa Marken, hvorledes de voxe; de arbeide ikke, spinde ikke. Men jeg siger Eder, at end ikke Salomon i al sin Herlighed var saa [således] klædt, som een af dem«, og til Matt 6,26, hvor Jesus siger: »Seer til Himmels Fugle; de saae ikke, og høste ikke, og sanke ikke i Lader, og Eders himmelske Fader føder dem; ere I ikke meget Mere end de?« (NT-1819). – **Fuglen under Himlen**: allusion til udtrykket »Fuglene under Himmelen« i Sl 8,9 og Jer 4,25 (GT-1740), se nr. I i »Hvad vi lære af Lilierne paa Marken og af Himmels Fugle. Tre Taler«, anden afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847): »'Himmels Fugle'«, eller, som der siges et andet Sted, 'Fuglene under Himmelen'«, SKS 8, 271,13f.

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 31

◀ **blev født i en Stald, svøbt i Klude, lagt i en Krybbe** : hentyder til v. 7 i beretningen i Luk 2,1-20 om Jesu fødsel; i *Biblia, det er: den gandske Hellige Skrifs Bøger, efter den Aaret 1699 udgangne Huus- og Reyse-Bibel*, Kbh. 1802, er v. 7 gengivet således: »Og hun fødte sin første Søn, og svøbte ham i Klude, og lagde ham i en Krybbe; thi de havde intet Rum i Gieste-Herberget.«

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 33

◀ **ikke det, hvortil Han kunde hælde sit Hoved** : hentyder til Matt 8,20, hvor Jesus til en, der forsikrer at ville følge ham overalt, siger: »Ræve have Huler, og Himmels Fugle Reder; men Menneskens Søn haver ikke det, hvortil han kan hælde sit Hoved« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 253 linje 34

◀ **da saa Afgjørelsen kom, da forlode de Ham alle** : hentyder til beretningen i Matt 26,47-56 om tilfangetagelsen af Jesus i Getsemane Have, hvor det hedder: »Da forlode alle Disciplene ham, og flyede«, v. 56 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 3

◀ **den ene forraadte Ham** : sigter til, at Judas forrådte Jesus, se Matt 26,14-16.48.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 4

◄ **den anden fornægtede Ham** : sigter til, at Peter fornægtede Jesus, mens han blev forhørt af ypperstepræsten i Rådet, se Matt 26,69-75.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 5

◄ **de stredes endog om ... Pladsen paa Hans høire og ... Hans venstre Side** : hentyder til Mark 10,35-41 (NT-1819), hvor det fortælles, at to af Jesu disciple, de to Zebedæussønner, Jakob og Johannes, engang kom hen til ham og bad om, at de måtte få sæde i hans herlighed, den ene ved hans højre, den anden ved hans venstre side. Jesus svarede dem ved at spørge, om de kunne drikke den kalk, han drikker, og døbes med den dåb, han døbes med. Da de svarede ja, sagde Jesus til dem, at vel skulle de drikke den samme kalk som han og døbes med den samme dåb som han, »men at sidde ved min høire og ved min venstre Side hører ikke mig til, at give Nogen, uden [undtagen] den, som det er beredt«. Da disciplene hørte det, blev de vrede på de to brødre. – **hvo**: hvem.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 7

◄ **ophøiedes paa Korset** : hentyder formentlig til Joh 3,14, hvor Jesus i samtalen med Nikodemus siger: »Og ligesom Moses ophøiede Slangen i Ørken, saa [sådan] bør det Menneskens Søn at ophøies« (NT-1819). Jf. 4 Mos 21,9, hvor det fortælles, at Moses på Guds befaling ophængte en kobberslange på en stang, og at enhver, som var blevet bidt af en giftslange, kunne overleve blot ved at se hen på kobberslangen. På baggrund heraf er denne kobberslange i den kirkelige tradition allegorisk blevet opfattet som et billede på den korsfæstede Kristus.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 9

◄ **da bleve tvende Røvere ... ved Hans venstre Side** : hentyder til beretningerne om Jesu korsfæstelse sammen med to røvere el. forbrydere, den ene ved hans højre, den anden ved hans venstre side, se især Luk 23,31-33.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 9

◄ **foragtet** : hentyder formentlig til, at det forudsiges om Menneskesønnen, at han skal 'foragtes', se Mark 9,12, jf. Es 53,3.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 20

◄ **forfulgt** : hentyder til, at Jesus blev forfulgt af jøderne, se Joh 5,16. Se også Joh 15,20.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 20

◄ **forhaanet** : hentyder til, at Jesus blev 'forhånet' og 'bespottet' af kong Herodes og hans soldater, se Luk 23,11 (NT-1819), og at de to røvere (254,9) 'forhånede' Jesus på korset, se Mark 15,32 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 20

◄ **bespottet** : hentyder til, at de mænd, der holdt Jesus bevogtet inden forhøret i Rådet, 'bespottede' ham, se Luk 22,63.65 (NT-1819); at Jesus blev 'bespottet' af den rom. statholders soldater, se Matt 27,29.31 (NT-1819); at de, der gik forbi den korsfæstede Jesus, 'bespottede' ham, se Matt 27,39; at ypperstepræsterne sammen med de skriftkloge og de ældste 'bespottede' ham, mens han hang på korset, se Matt 27,41; og at den ene af de to røvere (254,9) 'bespottede' ham, se Luk 23,39. Se endvidere Luk 23,11 i foregående kommentar.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 20

◄ **bespyttet** : hentyder til, at nogle begyndte at 'bespytte' Jesus under forhøret af ypperstepræsterne i Rådet, se Mark 14,65 (NT-1819), og at Jesus blev 'bespyttet' af den rom. statholders soldater, se Mark 15,19 (NT-1819). Se endvidere Luk 18,32 (254,20). Se dog også Mark 14,65 og 15,19.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 21

◄ **hudflettet** : pisket; hentyder til, at Pilatus lod Jesus 'hudstryge', se Matt 27,26 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 21

◄ **mishandlet, martret** : hentyder formentlig til, at de mænd, der holdt Jesus bevogtet inden forhøret i Rådet, slog ham, se Luk 22,63, at den rom. statholders soldater flettede en krone af torne og satte den på Jesu hoved, se Matt 27,29, og at de slog ham i hovedet med en kæp, se Matt 27,30.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 21

◀ **forladt af Gud** : hentyder til Matt 27,46, hvor det fortælles, at Jesus råbte på korset: »min Gud! min Gud! hvorfor haver du forladt mig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 21

◀ **korsfæstet under almindelig Jubel** : hentyder måske til det sceneri, der udspillede sig, efter at Jesus var blevet korsfæstet: De forbipasserende 'bespottede' ham, rystede på hovedet af ham og sagde: »Du, som nedbryder Templet og bygger det i tre Dage, frels dig selv; er du Guds Søn, da stieg ned af Korset«, og ypperstepræsterne sammen med de skriftkloge og de ældste 'bespottede' ham og sagde: »Han haver frelst Andre, sig selv kan han ikke frelse; er han Israels Konge, da stige han nu ned af Korset, saa ville [vil] vi troe ham; han forlod sig paa Gud; han frie ham nu, om han haver Behag i ham; thi han haver sagt: jeg er Guds Søn«, Matt 27,39-43 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 22

◀ **Guld er Dyd ... Mængde er Sandhed** : I journaloptegnelsen NB14:43, fra nov. 1849, skriver SK: »Til den Passus (i Talen om 'Ypperstepræsten' Hebr. IV): at Guld er Dyd, at Magt er Ret, at Mængde er Sandhed kunde have været tilføjet: at Udfaldet er Dommen. Det er en Kategorie af samme Art som de andre«, SKS 22, 368.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 25

◀ **anprises** : lovprises, anbefales.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 29

◀ **Verdens Frelser** : Betegnelsen om Jesus som 'verdens frelser' anvendes i Joh 4,42, men se også Joh 3,17: »Thi Gud haver ikke sendt sin Søn til Verden, at han skal dømmes Verden, men at Verden skal blive salig ved ham« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 31

◀ **raab (...)** **paa** : gør ihærdigt opmærksom på, beklag dig over.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 34

◀ **formast Dig ikke til** : indlad dig ikke hovmodigt på.

I trykt udgave: Bind 11 side 254 linje 36

◀ **»Trøsteren«** : hentyder formentlig til Matt 11,28 (253,11). Se også 2 Kor 1,5, hvor Paulus skriver: »Thi ligesom Christi Lidelser komme overflødig [i rigt mål] over os, saaledes er og [også] vor Trøst overflødig ved Christum« (NT-1819). Og 2 Thess 2,16-17, hvor Paulus skriver til thessalonikerne: »Men han, vor Herre Jesus Christus, og vor Gud og Fader, som os haver elsket, og givet os en evig Trøst og et godt Haab i Naade, han trøste Eders Hierter, og styrke Eder i al god Tale og Gierning!« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 255 linje 16

◀ **virker til** : medvirker til.

I trykt udgave: Bind 11 side 255 linje 28

◀ **gjøre (...)** **fast** : fæste, befæste; gøre bestandig, urokkelig.

I trykt udgave: Bind 11 side 255 linje 32

◀ **forsøges** : prøves (hårdt).

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 3

◀ **enhver min Anstrengelse** : enhver af mine anstrengelser.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 11

◀ **»efterdi han leed ... dem til ... som fristes« (Hebr. 2, 18)** : citat fra NT-1819. SK udelader komma efter 'leed'.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 19

◀ **Han bestod i enhver Fristelse** : hentyder til beretningen i Matt 4,1-11 om Jesu fristelse i ørkenen, hvor

Jesus modstod alle de tre fristelser, Djævelen udsatte ham for, se følgende kommentarer. – **bestod:** holdt stand.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 22

◀ **Sorg for Næring** : bekymring for føde, næringsssorg.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 23

◀ **saar Hungersdøden truer: ogsaa Han fristedes saaledes** : hentyder til Matt 4,2-4: »Og der [da] han havde fastet fyrretive Dage og fyrretive Nætter, hungrede han omsider. Og Fristeren gik til ham, og sagde: er du Guds Søn, da siig, at disse Stene blive Brød. Men han svarede og sagde: der er skrevet: Mennesket lever ikke alene af Brød, men ved hvert Ord, som udgaaer igiennem Guds Mund« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 24

◀ **den dumdristige Voven ... ogsaa Han fristedes saaledes** : hentyder til Matt 4,5-7: »Da tog Diævelen ham med sig til den hellige Stad [Jerusalem], og satte ham paa Tindingen af Templet, og sagde til ham: Er du Guds Søn, da kast dig selv herved, thi der er skrevet: han skal give sine Engle Befaling om dig, og de skulle [skal] bære dig paa Hænderne, at du ikke skal støde din Fod paa nogen Steen. Da sagde Jesus til ham: der er atter skrevet: du skal ikke friste Herren din Gud« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 25

◀ **til at affalde fra Gud ... ogsaa Han fristedes saaledes** : hentyder til Matt 4,8-10: »Atter tog Diævelen ham op med sig paa et saare høit Bierg, og viste ham alle Verdens Riger og deres Herlighed, og sagde til ham: Alt dette vil jeg give dig, om du vil falde ned, og tilbede mig. Da sagde Jesus til ham: viig bort, Satan! thi der er skrevet: du skal tilbede Herren din Gud, og tiene ham alene« (NT-1819). – **affalde:** frafalde.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 26

◀ **Han, hvem den onde Aand ... for at friste Ham** : hentyder til Matt 4,1: »Da blev Jesus ført af Aanden i Ørken, at fristes af Diævelen« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 28

◀ **forhindrede (...), at Han ikke** : ældre brug af 'forhindre' med (overflødig) efterfølgende nægtelse, dvs. 'forhindrede, at han'.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 30

◀ **før Han havde fuldkommet sin Kjerligheds Gjerning** : hentyder formentlig til Joh 17,4, hvor Jesus i sin ypperstepræstelige bøn til Gud siger: »Jeg haver herliggiort dig paa Jorden; jeg haver fuldkommet den Gierning, som du haver givet mig at gjøre« (NT-1819). Der kan også være tænkt på Jesu korsdød, jf. Joh 19,30: »Der [da] nu Jesus havde taget Æddiken, sagde han: det er fuldbragt, og bøiede Hovedet, og opgav Aanden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 31

◀ **naar det gjælder at forsage Alt: ogsaa Han** : Belæg herfor i NT er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 32

◀ **fristes til at fortryde, at Du offrede Alt: ogsaa Han** : Belæg herfor i NT er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 33

◀ **at ønske, at Farens Virkelighed ... ogsaa Han** : hentyder måske til beretningen i Joh 13,18-30 om forudsigelsen af Judas' forræderi. Her fortælles det, at Jesus udpegede Judas som den, der ville forråde ham, ved at dyppe et stykke brød og give det til ham, og at Satan fór i Judas, da han havde fået brødet. Herpå sagde Jesus til Judas: »hvad du gjør, det gjør snart!« v. 27 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 34

◀ **forsmægtende** : nødlidende.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 36

◀ **at ønske Dig Døden: ogsaa Han** : Belæg herfor i NT er ikke identificeret.

I trykt udgave: Bind 11 side 256 linje 36

◀ **at være forladt af Menneskene: ogsaa Han fristedes** : 254,3.

I trykt udgave: Bind 11 side 257 linje 1

◀ **den Anfægtelse ... forladt af Gud; men Han fristedes saaledes** : 254,21.

I trykt udgave: Bind 11 side 257 linje 2

◀ **Fristelsen er en Bedrager og Løgner** : måske allusion, dels til 2 Kor 11,3, hvor Paulus med henvisning til syndefaldsberetningen i 1 Mos 3 skriver, at »Slangen bedrog Eva med sin Trædskhed [snedighed]« (NT-1819); dels til Joh 8,44, hvor Jesus om Djævelen siger: »Han var en Manddraber fra Begyndelsen af, og blev ikke bestaaende i Sandheden; thi Sandhed er ikke i ham. Naar han taler Løgn, taler han af sit eget; thi han er en Løgner, og Løgnens Fader« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 257 linje 14

◀ **den Stærkere** : hentyder formentlig til beretningen i Luk 11,14-23 om samtalen mellem Jesus og folkeskaren om beskyldningen mod ham for at uddrive dæmoner ved dæmonernes fyrste Beelzebul; Jesus siger: »hvert Rige, som er spliidagtigt med sig selv, bliver øde, og et Huus, som er spliidagtigt med sig selv, falder. Men er og [også] Satanas bleven spliidagtigt med sig selv, hvorledes skal hans Rige da blive [forblive] bestandigt? Thi I sige, jeg uddriver Diævle ved Beelzebul. Men om jeg uddriver Diævle ved Beelzebul, ved hvem uddrive da Eders Sønner dem? Derfor skulle [skal] de være Eders Dommere. Men dersom jeg uddriver Diævle ved Guds Finger, da er jo Guds Rige kommet til Eder. Naar den Stærke bevæbnet vogter sit Pallads, bliver [forbliver] det, han haver, med Fred. Men naar en stærkere end han kommer over ham, og overvinder ham, da borttager han hans fulde Rustning, som han forlod sig paa, og uddeler hans Bytte. Hvo [den] som ikke er med mig, er imod mig; og hvo som ikke sanker med mig, adspredes« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 257 linje 17

◀ **Tag Dig (...) iagt** : vogt dig for, vær forsigtig med.

I trykt udgave: Bind 11 side 257 linje 22

◀ **Han, den Hellige** : dvs. Jesus Kristus. I NT kaldes han 'den Hellige' i 1 Joh 2,20, se også Åb 3,7; 'Guds Hellige' i Mark 1,24; Luk 4,34 og Joh 6,69, se også ApG 2,27 og 13,35; og Guds 'hellige tjener' i ApG 4,27.30.

I trykt udgave: Bind 11 side 258 linje 15

◀ **Fyldestgjørelsen for Din Synd og Skyld** : hentyder til bortsendelsesordene efter nadver: »Den korsfæstede og atter opstandne Christus Jesus, som nu har bespiset og skienket Eder med sit hellige Legem og Blod, hvormed han har fyldestgjort for alle Eders Synder, han styrke og opholde Eder derved i en sand Tro til det evige Liv!« *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, Kbh. 1830 [1688], ktl. 381 (forkortet *Forordnet Alter-Bog*), s. 254.

I trykt udgave: Bind 11 side 258 linje 21

◀ **Han, Fyldestgjøreren ... lidende Syndens Straf ... at Du maatte leve** : hentyder til den dogmatiske lære om Kristi vikarierende satisfaktion, dvs. stedfortrædende fyldestgørelse, at han som Guds egen Søn med sin frivillige lidelse og død har tilfredsstillet el. forsonet Guds dømmende vrede over menneskenes syndefald og således gjort fyldest for den straf til døden, de ellers var skyldige at lide for deres synd, så at de kan leve og frelses.

I trykt udgave: Bind 11 side 258 linje 22

◀ **betegnedes** : blev tilkendegivet, beskrevet.

I trykt udgave: Bind 11 side 258 linje 27

◀ **M. T.** : min tilhører.

I trykt udgave: Bind 11 side 259 linje 5

◀ **Brødet rækkes Dig atter og Vinen** : jf. indstiftelsesordene i nadverritualet: »Vor HErre Jesus Christus i den Nat, der [da] han blev forraadt, tog han Brødet, takkede og brød det, gav sine Disciple og sagde: Tager dette hen [tag imod dette], og æder det! Det er mit Legem, som gives for Eder! Dette gjøre [gør dette] til min Ihukommelse! / Ligesaa tog han og [også] Kalken efter Aftens-Maaltid, takkede, gav dem, og sagde: Drikker alle deraf! Denne er det ny Testamentes Kalk i mit Blod, som udgydes for Eder til Syndernes

Forladelse! Dette gør, saa ofte som I det drikke, til min Ihukommelse.« *Forordnet Alter-Bog* (258,21), s. 253f.

I trykt udgave: Bind 11 side 259 linje 9

◀ **Hans hellige Legeme og Blod** : se bortsendelsesordene efter nadver (258,21).

I trykt udgave: Bind 11 side 259 linje 10

◀ **Pant** : genstand, man overgiver en anden til tegn på, at noget skal ske, som bekræftelse på løfte; tegn, der giver en forsikring el. forvisning om noget. Se spørgsmål og svar om nadveren i Luthers lille Katekismus, hvor spørgsmålet »Hvoraf veed du, at Jesus Christus er død for dig?« skal besvares således: »Af det hellige Evangelio [evangelium], og af de Ord om Sacramentet, og ved hans Legem og Blod i Sacramentet, der ere mig givne som et Pant derpaa«. *Dr. Morten Luthers lille Catechismus*, her citeret efter en udgave fra 1847 [uden sidetal, ty. 1529].

I trykt udgave: Bind 11 side 259 linje 10

◀ **hvor igjen Han har beredt Dig Sted** : hentyder til Joh 14,2, hvor Jesus siger til sine disciple: »I min Faders Huus ere mange Boliger. Men dersom det ikke saa [således] var, havde jeg sagt Eder det. Jeg gaaer bort, at berede Eder Sted« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 259 linje 12

◀ **II** : Under overskriften »Text til en Fredags-Prædiken« nedfældede SK ideen til en tale ved altergang om fredagen over Luk 18,13 (261,2 og 263,8) i journaloptegnelsen NB11:129, fra maj el. juni 1849: »Blot det Vers af Evangeliet om Tolderen og Pharisæeren: / men Tolderen stod langt borte for sig selv, og vovede end ikke at løfte sine Øine, men sagde: Gud være mig Synder naadig. / I ere dog nu nærmere – I gaae jo nu op til Alteret, om I end dog ere langt borte. Men ved Alteret er jo i en Forstand det Sted, hvor man er Gud nærmest. / 'Han gik retfærdiggjort hjem.' (263,5) Dette benyttes saa til Slutning«, *SKS 22, 77*. Se endvidere marginaloptegnelsen 129.a: »Den Xstne [kristne] staaer i Syndsbevidsthedens Inderlighed (og denne Inderlighed afgjør Afstanden) endnu længere borte – og dog er han ved Alterets Fod Gud det nærmeste, det er muligt at være. Dette langt borte og nærved, medens Pharisæeren i formastelig Nærgaaenhed var nærved – og langt borte«, *SKS 22, 77m*. Forskellen mellem toldereren og farisæeren har SK også tidligere beskæftiget sig med i journaloptegnelsen NB4:149, fra april 1848: »Pharisæeren og Tolderen. // Den Ene slog Øiet op / Den Anden slog Øiet ned // hvorledes den sande Bedende slaaer Øiet op og hvorledes den slaaer det ned«, *SKS 20, 355*. Og igen i optegnelsen NB7:17, fra en af de første dage i sept. 1848: »Forskjellen mellem Pharisæeren og Tolderen. // 1) Tolderen stod langt borte for sig selv / Pharisæeren har formdl. [formodentlig] valgt den øverste Plads, hvor han stod for sig selv. / 2) Pharisæeren taler med sig selv. / Tolderen taler med Gud. / Thi rigtignok bilder Pharisæeren sig ind, at han taler med Gud, men man seer let, at det er en Indbildning. / Dette er en stor Forskjel. / 3) Tolderen slaaer Øiet ned. / Pharisæeren har formdl. stolt hævet det op. / 4) Pharisæeren takker Gud – og bespøtter ham dog egl. / Tolderen anklager sig selv beder – ærer Gud. / 5) Tolderen gik retfærdig hjem. / Antaget endog, at Pharisæeren retfærdig var gaaet op – den Maade han gik til Guds Huus paa blev en Skyld, han i ethvert Tilfælde tog hjem. Dette er formdl. ganske undgaaet ham, at hans Skyld blandt Andet just blev den, at han *saaledes* var gaaet op i Herrens Huus, var han blevet hjemme, havde han havt een Skyld mindre«, *SKS 21, 85*.

I trykt udgave: Bind 11 side 261 linje 1

◀ **Luc. XVIII, 13** : 263,8.

I trykt udgave: Bind 11 side 261 linje 2

◀ **Iad Du Din hellige Aand ... overbevise os om vor Synd** : hentyder til Joh 16,8, hvor Jesus om Helligånden siger: »Og naar han kommer, skal han overbevise Verden om Synd, og om Retfærdighed, og om Dom« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 2

◀ **med nedslagent Blik** : sigter til, at toldereren if. Luk 18,13 »vilde end ikke opløfte Øinene til Himmelen« (263,8).

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 3

◀ **staae langt, langt borte ... Gud vær mig Synder naadig** : sigter til Luk 18,13 (263,8).

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 4

◀ **hiin Tolder ... gik retfærdiggjort hjem til sit Huus** : sigter til Luk 18,9 og 18,14 (263,11).

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 5

◀ **Luc. XVIII, 13. Og Tolderen stod langt borte ... vær mig Synder naadig!** : citat fra NT-1819. SK udelader komma efter 'Bryst' og efter 'Gud'.

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 9

◀ **A. T.** : andægtige tilhører.

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 13

◀ **forelæste** : oplæste (i andres påhør).

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 13

◀ **Evangeliet om Pharisæeren og Tolderen** : Jesu lignelse om farisæeren og toldereren, Luk 18,9-14, er evangeliet til 11. søndag efter trinitatis, se *Forordnet Alter-Bog* (258,21), s. 135f.: »Men han [Jesus] sagde ogsaa til nogle, som stolede paa sig selv, at de vare retfærdige, og foragtede andre, denne Lignelse: 10. Der gik to Mennesker op til Templet at bede; den ene var en Pharisæer, og den anden en Tolder. 11. Pharisæeren stod for sig selv, og bad saaledes: jeg takker dig, Gud! at jeg er ikke som de andre Mennesker, Røvere, Uretfærdige, Hoerkarle, eller [også] som denne Tolder. 12. Jeg faster to Gange om Ugen; jeg giver Tiende af alt det, jeg eier. 13. Og Tolderen stod langt borte, og vilde end ikke opløfte Øinene til Himmelen, men slog sig paa sit Bryst, og sagde: Gud! vær mig Synder naadig! 14. Jeg siger Eder: denne gik retfærdiggjort hjem i sit Huus fremfor den anden; thi hvo [hvem] sig selv ophøier, skal fornødres, men hvo sig selv fornedr, skal ophøies.« – I 1849 faldt 11. søndag efter trinitatis den 19. aug. – **Pharisæeren**: medlem af en af de mest indflydelsesrige bevægelser i den antikke jødedom i hellenistisk-rom. tid, dvs. fra o. 100 f.Kr. til Jerusalems ødelæggelse i 70 e.Kr. De lagde vægt på en nøje overholdelse af Moseloven, herunder ogsaa det kompleks af renhedsforskrifter, der angik præsteskabet, og fordømte enhver overtrædelse af loven; ud over Moseloven skabte de en omfattende mundtlig tradition for udlægning af dens bud, kaldet 'fædrenes' el. 'de gamles overlevering'. De troede desuden på de dødes opstandelse til dom og på mellemvæsener, engle. Deres antal på Jesu tid skal have været o. 6.000.

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 13

◀ **Skriftens Ord ... »stole paa sig selv ... foragte Andre«** : frit citat fra Luk 18,9, se foregående kommentar.

I trykt udgave: Bind 11 side 263 linje 18

◀ **»jeg takker Dig Gud, at jeg ikke er som denne Tolder«** : frit, sammentrukket citat fra Luk 18,11 (263,11).

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 2

◀ **vistnok** : rigtig nok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 4

◀ **lærte Ydmyghed** : hentyder til slutningen på Jesu lignelse om at fornødre sig selv, Luk 18,14 (263,11), og Luk 14,11 (se følgende kommentar).

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 5

◀ **lærte, at Du ikke skal stolt ... søge den øverste Plads ... men sætte Dig nederst** : sigter til Jesu lignelse om pladserne ved bordet, Luk 14,7-11: »Men han [Jesus] sagde en Lignelse til Gæsterne, der [da] han gav Agt paa [lagde mærke til], hvorledes de udvalgte de øverste Sæder ved Bordet, og sagde til dem: Naar du er buden [indbudt] af nogen til Bryllup, da sæt dig ikke øverst tilbords, at ikke en hæderligere end du maatte være buden af ham; og den, som indbød dig og ham, maatte komme, og sige til dig: giv denne Plads; og du da med Blusel komme til at sidde nederst. Men naar du er buden, gak hen, og sæt dig nederst, at naar han kommer, som dig indbød, han da maa sige til dig: Ven! sæt dig høiere op; og da skal du have Ære for dem, som sidde med dig tilbords. Thi hver den, sig selv ophøier, skal fornødres; og hvo [hvem] sig selv fornedr, skal ophøies« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 8

◀ **Underfundighed** : snedighed, lumskhed.

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 19

◀ **betænkelig** : farefuld; alvorlig, foruroligende.

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 24

◀ **Saa lader os da ... betragte Tolderen** : 252,36.

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 28

◀ **»han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus«** : citat fra Luk 18,14 (263,11).

I trykt udgave: Bind 11 side 264 linje 33

◀ **Tolderen ... den menneskelige Retfærdighed dømmer skyldig** : sigter til, at toldere i alm. omdømme var foragtet og hadet og fordømt ude af det religiøse og nationale fællesskab. Palæstina var på Jesu tid behersket af den rom. besættelsesmagt, som udliciterede toldopkrævningen af ind- og delvis også udførte varer til dem, der bød højst; til gengæld udnyttede tolderne deres privilegier til at sikre sig ekstra indtægter ved højere beregning af toldsatserne end foreskrevet (jf. Luk 3,13 og 19,8). I NT omtales tolderne således ofte sammen med syndere (jf. fx Matt 9,10-11; 11,19 og Luk 5,30; 15,1), med skøger (jf. Matt 21,31-32), med røvere, uretfærdige, horkarle (se Luk 18,11), og med hedninger (jf. Matt 5,46-48; 18,17). Se fx G.B. Winer *Biblisches Realwörterbuch zum Handgebrauch für Studierende, Candidaten, Gymnasiallehrer und Prediger*, 2. udg., bd. 1-2, Leipzig 1833-38 [1820], ktl. 70-71; bd. 2, s. 854-856.

I trykt udgave: Bind 11 side 265 linje 8

◀ **skuffes** : bedrages.

I trykt udgave: Bind 11 side 265 linje 11

◀ om **saa var**: det forholdt sig således.

I trykt udgave: Bind 11 side 265 linje 11

◀ **efter Skriftens Ord, »stod for sig selv,«** : citat fra Luk 18,11 (263,11).

I trykt udgave: Bind 11 side 265 linje 19

◀ **Evangeliet siger ... »at han ikke var som de andre Mennesker.«** : referat og frit citat fra Luk 18,11 (263,11). I sit eksemplar af *Vor Herres og Frelses Jesu Christi Nye Testamente*, Kbh. 1820, ktl. 33, som findes i KA på Det Kgl. Bibliotek, har SK i Luk 18,11 med blæk understreget »de andre Mennesker« og »som denne Tolder« og med indvisningstegn på foden af siden skrevet: »deri stikker just Pharisæerens Synd, at han for Gud **sammenligner** sig med 'denne Tolder' og taler om: *de andre Msker« (Pap. X 6 C 1,56).*

I trykt udgave: Bind 11 side 265 linje 22

◀ **Guds Hellighed** : se kap. 1, »Om Gud og hans Egenskaber«, afsnit 3, § 9: »Gud er *hellig*, og elsker altid det Gode, men haver den største Mishag til alt det, som er ondt«, i *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion indrettet til Brug i de danske Skoler* (af N.E. Balle og C.B. Bastholm, oftest omtalt som *Balles Lærebog*), Kbh. 1824 [1791], ktl. 183, s. 15.

I trykt udgave: Bind 11 side 266 linje 2

◀ **selv legemligt ... kalder dets Virkning Svimmelhed** : sml. kap. 3, § 2, i *Bogen om Adler* (1846), hvor det hedder: »Man har, physiologisk rigtigt, gjort opmærksom paa, at Svimmelhed fremkommer naar Øiet intet fast Punkt har at hvile sig paa. Derfor bliver man svimmel ved at see ned fra et høit Taarn, thi idet Blikket styrter sig ned, finder det ikke Grændsen, Begrændsningen. (...) Det Svimlende er det Vide, det Uendelige, det Ubegrændsede, det Ubestemmelige; og Svimmelheden selv er Sandsens Tøilesløshed. (...) Svimmelhedens Dialektik har (...) den Modsigelse i sig, at ville det man ikke vil, det man gyser for, medens dog denne Gysen kun afskrækker – fristende« (*Pap. VII 2 B 235*, s. 161).

I trykt udgave: Bind 11 side 266 linje 6

◀ **»denne Tolder«** : 265,22.

I trykt udgave: Bind 11 side 266 linje 19

◀ **vi læse jo: ... ikke var som denne Tolder** : fri gengivelse af Luk 18,11 (263,11).

I trykt udgave: Bind 11 side 266 linje 19

◀ **udmærket** : særskilt; udpræget, eminent.

I trykt udgave: Bind 11 side 266 linje 28

◀ **m. T.** : min tilhører.

I trykt udgave: Bind 11 side 266 linje 35

◀ **Nød har opfundet Bønnen** : hentyder til ordsproget 'Nød lærer at bede', optegnet som nr. 7030 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 2, s. 88.

I trykt udgave: Bind 11 side 267 linje 13

◀ **derhos** : desuden, samtidig.

I trykt udgave: Bind 11 side 267 linje 24

◀ **Slutningen. Tolderen gik retfærdiggjort hjem i sit Huus** : sml. journaloptegnelsen NB11:129 (261,1).

I trykt udgave: Bind 11 side 267 linje 29

◀ **hvad Skriften siger ... at de holdt sig nær til Christum** : hentyder til Luk 15,1: »Men alle Toldere og Syndere holdte sig nær til ham [Jesus], for at høre ham« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 267 linje 31

◀ **Hjertets Opløftelse** : måske allusion til den oldkirkelige nadverliturgi, if. hvilken den gejstlige person, oftest biskoppen, der forestod nadveren, skulle sige: »Sursum corda!« (»Opløft (jeres) hjerter!«) og menigheden svare: »Habemus ad Dominum« (»Vi har (opløftet dem) til Herren«). Se J.C.W. Augusti *Handbuch der christlichen Archäologie. Ein neugeordneter und vielfach berichtiger Auszug aus den Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie* bd. 1-3, Leipzig 1836-37, ktl. 388-390; bd. 2, 1836, s. 585.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 2

◀ **Ydmygelse er Opløftelse** : hentyder formentlig til slutningen af Luk 18,14 (263,11) og til Luk 14,11 (264,8).

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 6

◀ **som nu, at den Stjernekyndige ... i fordums Tid grov han ned i Jorden ... at iagttage Stjerneerne** : sigter til underjordiske observatorier, som er kendt siden oldtiden; jf. J.L. Heibergs beskrivelse af Tycho Brahes observatorium Stjerneborg på øen Hven i »Hveen, tilforn Danmarks Observatorium« i *Urania. Aarbog for 1846*, udg. af J.L. Heiberg, Kbh. 1846, s. 55-169; s. 84: »Der var fire Observatorier paa Slottet, i hvilke de astronomiske Instrumenter vare opstillede. Men om faa Aar var Dette ham [Tycho Brahe] endnu ikke Nok, og han indrettede derfor Aar 1584 et *underjordisk Observatorium*, som han kaldte Stjerneborg, beliggende 70 Skridt sydligt fra Uranienborg, og bestaaende af fem *Crypter* eller underjordiske Kamre, hvoraf hver havde sit eget betydelige Instrument. At han lagde dette Observatorium under Jorden, havde sin Grund deri, at Instrumenterne saaledes kunde faae en fastere Opstilling end i en høi Bygning (...). Det er besynderligt, at man ikke i nyere Tider har optaget denne simple Idee«. Se illustration VII og VIII i *Urania 1846*.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 10

◀ **den borgerlige Retfærdighed ... »Du er en Forbryder«** : 265,8.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 19

◀ **himmelraabende Synd** : jf. udtrykket 'peccata clamantia' (lat. egl. 'råbende synder') om visse grove synder if. den katolske etik.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 28

◀ **»at ville gjøre sig retfærdig«** : som farisæeren gjorde i sin bøn. Citatet er formentlig frit gengivet efter Luk 10,29, hvor det fortælles om en skriftklog, at »han vilde gjøre sig selv retfærdig«. Den skriftkloge havde forinden villet sætte Jesus på prøve og spurgte, hvad han skulle gøre for at arve evigt liv. Jesus svarede ved at spørge ham, hvad der står i loven; og den skriftkloge svarede ved at citere det dobbelte kærlighedsbud om at elske Gud og elske næsten. Og Jesus sagde, at han svarede rigtigt, og føjede til: »gør dette, saa skal du leve.« Herpå fortælles det: »Men han vilde gjøre sig selv retfærdig, og sagde til Jesum: hvo [hvem] er da min Næste?« (NT-1819). Dette fik Jesus til at fortælle lignelsen om den barmhjertige samaritaner.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 30

◀ **Gud skal erklære Dig retfærdiggjort** : jf. den dogmatiske lære om forensisk retfærdiggørelse, if.

hvilken Gud i sin domfældelse af det syndige menneske erklærer det retfærdigt, så der ikke umiddelbart sker nogen forandring i menneskets etiske beskaffenhed, men alene i Guds syn på mennesket og dermed i dets forhold til ham. Se § 109 »Retfærdiggjørelsen« i K.A. Hase *Hutterus redivivus eller den Evangelisk-Lutherske Kirkes Dogmatik. Et dogmatisk Repertorium for Studerende*, overs. af A.L.C. Listow efter 4. udg., Kbh. 1841 [ty. 1828; 4. forbedrede udg. 1839, ktl. 581], s. 282-287, især s. 284f.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 33

◀ **Fra at have skriftet gaaer Du til Alteret** : sigter til, at skriftemålet har fundet sted i skriftestolen, et særligt aflukket rum, placeret enten i kirken el. i sakristiet, hvorfra de skriftede nu er vendt tilbage til kirkerummet, dels for at høre altergangsprædikenen, dels for at gå til alters. Om skriftemål forordnes det i *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685] (forkortet *Kirke-Ritualet*), i kap. 4, art. 1: »De som ville [vil] bruge det hellige Nadverens Sacramente, skulle [skal] enten Dagen tilforn, eller samme Dag for [før] Prædiken, om det for vigtige Aarsager ikke kand skee Dagen tilforn, indstille sig for Præsten i Skriftestolen, bekiende deres Synder for hannem og bede om Afløsning« (s. 143). Hermed var skriftemål gjort til en uomgængelig betingelse for, at man kunne deltage i nadveren. Og skønt der var indført visse liturgiske ændringer ved kgl. forordninger og reskripter og opstået et væld af liturgiske nydannelser ved skik og brug såvel som ved selvtægt, var *Kirke-Ritualet* stadig gældende på SKs tid. Skulle de skriftede til alters ved en almindelig søndagshøjmesse, fandt skriftemålet som regel sted kl. 8:30; skulle de deltage i altergangen om fredagen, begyndte altergangsgudstjenesten kl. 9 og skriftemålet kl. 8:30. På SKs tid fandt skriftemål altid sted på altergangsdagen og ikke som tidligere dagen forinden.

I trykt udgave: Bind 11 side 268 linje 36

◀ **end stærkere**: endnu.

I trykt udgave: Bind 11 side 269 linje 9

◀ **er ved Alteret Dit Hjerte opløftet til Gud** : 268,2.

I trykt udgave: Bind 11 side 269 linje 11

◀ **Betegnelse** : tilkendegivelse (med et tegn).

I trykt udgave: Bind 11 side 269 linje 16

◀ **til Lykke og Velsignelse** : ældre fast udtryk som hilsen el. ønske til den, der har været til alters.

I trykt udgave: Bind 11 side 269 linje 22

◀ **det naturlige Menneske ... at staae opreist** : hentyder måske til den mytologiske forklaring på menneskets oprejste gang. Se 2. bog, kap. 56, 140, i Cicero *De natura deorum (Om gudernes væsen)*, hvor det om de gaver, guderne har tildelt menneskene, siges, at de har »hævet dem op fra jorden, således at de går omkring, høje og oprejste, for at de skulle kunne skue op mod himlen og således erkende guderne. Menneskene er nemlig rundne af jorden ikke som dens beboere og indbyggere, men som en art tilskuere til de overjordiske og himmelske ting« (*Ciceros filosofiske skrifter*, udg. af Franz Blatt, Thure Hastrup og Per Krarup, bd. 1-5, Kbh. 1969-75; bd. 3, 1970, overs. af F. Blatt, s. 209).

I trykt udgave: Bind 11 side 269 linje 25

◀ **hiin Qvinde (...) der ... valgte den gode Deel ... ved Frelserens Fødder** : sigter til beretningen i Luk 10,38-42 om Jesu besøg hos søstrene Martha og Maria. Her fortælles det, at Maria »satte sig ved Jesu Fødder, og hørte hans Tale«, v. 39, mens Martha havde travlt med at varte op. Og da hun spurgte Jesus, om han var ligeglad med, at Maria lod hende være alene om opvartningen, og bad ham få hende til at hjælpe sig, svarede Jesus hende, at hun gjorde sig urolige bekymringer for mange ting, og føjede til: »Men Eet er fornødent. Maria haver udvalgt den gode Deel, som ikke skal borttages fra hende«, v. 42 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 269 linje 30

◀ **Luc. VII, 47** : 273,14.

I trykt udgave: Bind 11 side 271 linje 2

◀ **at vi maatte elske Dig meget** : hentydning til Luk 7,47 (273,14).

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 3

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 7

◀ **»at komme til Dig«** : frit citat fra Matt 11,28 (253,11).

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 9

◀ **»at blive i Dig«** : frit citat enten fra Joh 6,56, hvor Jesus siger: »Hvo [hvem] som æder mit Kiød, og drikker mit Blod, han bliver i mig, og jeg i ham« (NT-1819), eller fra Joh 15,4, hvor Jesus siger til sine disciple: »Bliver i mig, da bliver og [også] jeg i Eder. Ligesom Grenen ikke kan bære Frugt af sig selv, uden [med mindre] den bliver i Træet, saa kunne [således kan] I ikke heller, uden I blive i mig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 10

◀ **den fuldkomne Kjerlighed, der udjager Frygt** : hentyder til 1 Joh 4,18: »Frygt er ikke i Kierligheden, men den fuldkomne Kierlighed driver Frygten ud« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 10

◀ **Luc. VII, 47. Derfor ... thi hun elskede meget** : citat fra NT-1819. SK udelader sidste del af verset: »men hvem Lidet forlades, elsker lidet«. Verset indgår i beretningen i Luk 7,36-50 om synderinden i farisæerens hus.

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 15

◀ **M. T.** : min tilhører.

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 18

◀ **hiin Qvinde, hvis Navn er: Synderinden** : hentyder til Luk 7,37: »Og see, der var en Qvinde i Staden, som var en Synderinde« (NT-1819). Se også Luk 7,39, hvor den farisæer, i hvis hus Jesus var til middag, sagde ved sig selv: »hun er en Synderinde« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 18

◀ **»Da hun fornam, at Christus sad tilbords ... salvede dem med Salve.«** : citat fra Luk 7,37-38 (NT-1819). SK skriver 'Da' for 'der [da]', 'Christus' for 'han', 'en Pharissæers' for 'Pharisæerens' og 'bag ved' for 'bagved', og han udelader komma efter 'græd' og efter 'Taarer'. – **en Pharissæers**: 263,11.

I trykt udgave: Bind 11 side 273 linje 19

◀ **den Hellige** : 258,15 og 266,2.

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 4

◀ **skrækket** : forskrækket, forfærdet.

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 6

◀ **skrækker (...) sammen** : farer sammen (pga. en pludselig fare).

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 7

◀ **for dette Møde med Lyset** : formentlig allusion til Joh 3,20, hvor Jesus siger: »Thi hver, som gjør ondt, hader Lyset, og kommer ikke til Lyset, at hans Gierninger ikke skulle [skal] overbevises ham« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 11

◀ **skulkende** : unddragende, især ved luskeri el. snyderi.

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 11

◀ **Besmykkelse** : det at fremstille noget (især noget dadelværdigt) på en sådan måde, at det synes bedre, end det virkelig er, pynte på noget.

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 12

◀ **Undseelsens**: ærbødighed; blufærdighed (især i forhold til det erotiske).

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 15

◀ **i Pharissæerens Huus ... mange Pharissæer vare samlede** : hentyder til Luk 7,36: »Men En af Pharissæerne bad ham [Jesus], at han vilde æde med [spise sammen med] ham; og han gik ind i Pharissæernes Huus, og sad tilbords« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 28

◀ **der vilde dømme hende** : 273,16; om farissæernes dømmende holdning til overtrædelse af Moseloven, 263,11.

I trykt udgave: Bind 11 side 274 linje 29

◀ **Hun gik ind til den Hellige ... til Gjestebudet** : sml. journaloptegnelsen NB12:161, fra sept. 1849: »Synderinden, som dog var en Kvinde og en Synderinde, hun vovede at gaa ind til Xstus [Kristus] i Pharissæerens Huus, hvor Pharissæerne vare samlede til Gjestebud – Nicodemus, som dog ansaae sig selv for en retfærdig Mand, vovede kun at komme til ham om Natten«, SKS 22, 241. Om at farissæeren, medlem af jødernes råd, Nikodemus opsøgte Jesus om natten for at tale med ham, se Joh 3,1-21, se også Joh 7,50 og 19,39. – **til Gjestebudet**: hentyder til, at Jesus var indbudt til at være middagsgæst i 'farissæernes hus', se Luk 7,36 (274,28).

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 4

◀ **ikke er et »Sorrigs-Huus« men et »Gjestebuds-Huus«** : hentyder til Præd 7,2: »Det er bedre at gaae til Sorrigs Huus, end at gaae til Giæstebuds Huus, fordi i det samme [dvs. i sorgens hus] er hvert Menneskes Ende; og den Levende skal legge det paa sit Hierte« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 7

◀ **vistnok** : rigtig nok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 13

◀ **det hellige Sted** : Kirkens rum betragtes i den forstand som helligt, at kirken er indviet af biskoppen ved en højtidelig (fest)gudstjeneste under medvirken af provsten samt sognets og de nærliggende sognes præster. Se »Om Kirkers Indvielse«, § 114-117 i J.P. Mynsters »Forslag til et: Kirke-Ritual for Danmark«, s. 79-83, i *Udkast til en Alter- og Ritualbog* (252,36). If. dette forslag, som afspejlede tidens praksis, hedder det i indledningen af biskoppens indvielsestale: »Saa indvier jeg da paa mit Embeds Vegne denne Kirke i Navn Gud Fadere, Søns og Hellig Aands. Jeg helliger og afsondrer dette Rum fra Verdens Larm og fra al verdslig Handel, at Guds Navn skal boe deri, at her skal være et Guds Huus, her en Forgaard til Himlene«, s. 81f.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 21

◀ **i et skjultere Indelukke derinde (...) der tilbydes ... at bekjende sin Synd** : sigter til skriftestolen.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 21

◀ **at Den, der modtog Bekjendelsen, var skjult** : sigter til den ældre praksis, som ophørte i det 18. årh., at der kun var plads til én skriftende i skriftestolen, og at den præst, skriftefaderen, der skulle høre bekendelsen, var skjult for den skriftende. En praksis, der stadig er i funktion i Den rom.-katolske Kirke.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 25

◀ **at der end ikke ... eller en saadan skjult Hører** : sigter til den praksis, der lidt efter lidt vandt frem fra midten af det 18. årh.; først blev den enkeltes syndsbeholdelse erstattet af en fælles skriftebøn el. af en syndsbeholdelse, fremsagt af én på alles vegne, dernæst gled denne kollektive skriftebøn og syndsbeholdelse helt ud og blev erstattet af en kort skriftetale, holdt af den præst, der som skriftefader forestod skriftemålet som forberedelse til altergang. I takt hermed blev der indrettet mere rummelige skriftestole enten i kirken el. i sakristiet; de større kirker som Vor Frue Kirke i København, landets mønsterkirke, hvor SK altid selv gik til skrifte, havde to skriftestole hver med plads til 30-50 personer. I Vor Frue Kirke i København forløb skriftemålet således: De skriftesøgende samledes i kirken, hvor handlingen blev indledt med en salme og en skriftebøn læst af kirkesangeren fra kordøren. Derefter blev de af klokkeren lukket ind i skriftestolen, hvor de tog plads på bænke. Præsten satte sig i sin stol og holdt en kort skriftetale. Efter denne tale gik han rundt og tilsagde hver enkelt syndernes forladelse under håndspålæggelse, to ad gangen: »Efterdi I af Hiertet angre og fortryder eders Synder og i en stadig Tro henflyer til GUDS Barmhiertighed i Christo JESU, lover derhos [desuden] ved GUDS Naade at beflitte eder paa et bedre og skikkeligere Liv herefter, da paa GUDS og mit Embedes Vegne, efter den Magt og Myndighed GUD selv har givet mig her oven fra til at forlade Synderne paa Jorden, tilsiger jeg eder alle eders Synders *Forladelse i Navn Gud Fadere, Søns og Hellig Aands, Amen!*« (*Kirke-Ritualet* (268,36), s. 146f.). Når præsten havde været raden rundt, sluttede han med at sige: »GUD som har selv begyndt det gode hos eder, han fuldkomme det

fremdeles til vor HERres JEsu Christi Dag, og opholde eder i en fast og levende Tro indtil Enden for JEsu Christi Skyld, Amen!« (*Kirke-Ritualet*, s. 147). Derefter vendte de skriftede tilbage til kirkerummet, og var der flere, end skriftestolen kunne rumme på én gang, kunne et nyt hold komme ind. Når hele handlingen var færdig, blev der sunget en salme inde i Kirken.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 27

◀ **for Gud i Løndom (...)** skulde **Bekjendelsen kun være** : sigter til den enkeltes egen stille bekendelse af sine synder over for Gud. Her spilles på Matt 6,6, hvor Jesus siger: »Men du, naar du beder, gak ind i dit Kammer, og luk din Dør, og beed til din Fader, som er i Løndom, og din Fader, som seer i Løndom, skal betale dig aabenbare« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 28

◀ **der (...) veed Alt** : sigter til Guds alvidenhed, jf. kap. 1, »Om Gud og hans Egenskaber«, afsnit 3, § 4: »Gud er *alvidende*, og kiender paa eengang, hvadsomhelst der er skeet, eller nu skeer, eller skal skee i al Eftertiden. Vore hemmeligste Tanker ere ikke skjulte for ham«, i *Balles Lærebog* (266,2), s. 13f. Herefter citeres 1 Joh 3,20: »Gud kiender alle Ting.«

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 29

◀ **et Halv-Dunkel** : dvs. et halvmørke.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 32

◀ **Dølgemaal** : det at holde noget skjult el. hemmeligt; hemmeligholdelse.

I trykt udgave: Bind 11 side 275 linje 34

◀ **Marteren**: pinsel, sjælekval.

I trykt udgave: Bind 11 side 276 linje 4

◀ **gjør ikke Ord** : er tavs.

I trykt udgave: Bind 11 side 276 linje 12

◀ **er (...) betænkt paa** : har i sinde.

I trykt udgave: Bind 11 side 276 linje 15

◀ **stillet** : faldet til ro, beroliget.

I trykt udgave: Bind 11 side 276 linje 25

◀ **stilles** : bringes til ro, beroliges.

I trykt udgave: Bind 11 side 276 linje 25

◀ **hun er Betegnelsen, som et Billede** : 269,16 og 277,32.

I trykt udgave: Bind 11 side 277 linje 22

◀ **Vistnok** : helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 11 side 277 linje 28

◀ **skjøndt hun er nærværende ... hende til et Billede (...) dog foregaaer ... det Samme virkeligt** : sml. følgende optegnelse, fra midten af nov. 1850, i journalen NB21: »Synderinden er næsten kun tilstede som in effigie, og dog er hun Den, om hvem der handles, den Nærværende« (*Pap. X 3 A 566*). Med det lat. udtryk 'in effigie' (egl. 'efter form el. billede deraf') spilles der på vendingen: at brænde en in effigie, dvs. brænde ens billede pga. vedkommendes fysiske fravær.

I trykt udgave: Bind 11 side 277 linje 32

◀ **Simon, jeg haver Noget at sige Dig** : hentyder til Luk 7,40, hvor Jesus siger til den farisæer, der havde indbudt ham: »Simon! jeg haver Noget at sige dig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 277 linje 35

◀ **Menneskens Søn** : el. Menneskesønnen, den betegnelse, Jesus hyppigst anvender om sig selv i evangelierne.

I trykt udgave: Bind 11 side 277 linje 36

◀ **Idet der siges: Dig forlades Dine Synder** : hentyder til Luk 7,48, hvor Jesus siger til kvinden: »dine Synder ere forladne« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 278 linje 10

◀ **længst** : for lang tid siden, for længst.

I trykt udgave: Bind 11 side 278 linje 19

◀ **hendes Navn er: Synderinden** : 279,12.

I trykt udgave: Bind 11 side 278 linje 19

◀ **Pharisæerne opholdt sig ... sluttede ... at Han ingen Prophet var** : hentyder til Luk 7,39, hvor den farisæer, der havde indbudt Jesus, siger ved sig selv: »dersom Denne var en Prophet, vidste han jo, hvo [hvem] og hvordan en Kvinde Denne er, som rører ved ham; thi hun er en Synderinde« (NT-1819). - **opholdt sig (...) over:** havde noget at udsætte på.

I trykt udgave: Bind 11 side 278 linje 22

◀ **fordristede mig til** : dristede mig til, vovede, formastede mig til.

I trykt udgave: Bind 11 side 278 linje 29

◀ **Verdens Frelser** : 254,31.

I trykt udgave: Bind 11 side 278 linje 36

◀ **et Forbillede** : 279,12.

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 2

◀ **Det siges til Alle ... Dine Synder ere Dig forladte** : hentyder til absolutionen, dvs. syndsforladelsen under håndspåleggelse i skriftemålet (275,27).

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 5

◀ **modtage Alle ... Pantet paa, at Synderne ... forladte** : hentyder til nadverindstiftelsesordene (259,9), og til den opfattelse, at brødet og vinen er et pant på syndstilgivelsen (259,10).

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 6

◀ **et evigt Billede** : sml. journaloptegnelsen NB12:167, fra sept. 1849: »Forbillederne ere anonyme ell. evige Billeder: 'Tolderen', 'Synderinden' – et Navn forstyrrer saa let, sætter Snakken i Bevægelse, saa man kommer til at glemme sig selv. Det anonyme Forbillede nødsager En saavidt muligt til at tænke paa sig selv«, SKS 22, 244.

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 12

◀ **erhvervede** : bragte til veje.

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 14

◀ **forsøges** : (hårdt) prøves.

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 22

◀ **at elske Christum høiere end Fader og Moder** : hentyder til Matt 10,37, hvor Jesus siger: »Hvo [hvem] som elsker Fader eller Moder mere end mig, er mig ikke værd; og hvo som elsker Søn eller Datter mere end mig, er mig ikke værd« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 279 linje 23

◀ **mellem Skriftestolen og Alteret** : Altergangsprædikenen blev holdt i kirken efter skriftemålet i skriftestolen og inden nadveren ved alteret.

I trykt udgave: Bind 11 side 280 linje 2

◀ **hiin Indbydelse ... »kommer hid ... ere besværede**◀ : frit citat fra Matt 11,28 (253,11); men der hentydes formentlig også til Bertel Thorvaldsens Kristusstatue i alterpartiet i Vor Frue Kirke i København, hvor der på fodstykket står: »Kommer til mig / Matth. XI. 28.«

I trykt udgave: Bind 11 side 280 linje 9

◀ **fandt Hvile for sin Sjæl** : hentyder til Matt 11,29, hvor Jesus siger: »Tager mit Aag paa Eder, og lærer af mig, thi jeg er sagtmodig og ydmyg af Hiertet: saa skulle [skal] I finde Hvile for Eders Siele« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 11 side 280 linje 11